

נושא העבודה

הגנת הסביבה

תאריך: ינואר 2017

העבודה מוגשת בחסות העמותה של

נוער שוחר משפט עברי

הקדמה

בעבודתי בחרתי בנושא הגנת הסביבה. איכות הסביבה והשמירה עליה הינו תחום אשר קרוב לליבי וחשוב לי ללמוד מהעבודה על הפעולות הנעשות לצורך השמירה על הסביבה. בתוך נושא הגנת הסביבה בחרתי להתמקד בסוגיית הפיתוח ורמת החיים לצד חובת השמירה על הסביבה. כידוע, רמת החיים נמצאת בעלייה מתמדת וקיים צורך בלתי פוסק לנוחות מירבית. אך לעיתים תדירות יש התנגשות בין שני הערכים הללו. מערכת החוקים הישראלית מגדירה חוקים שנועדו לשמר את הסביבה ואת הטבע. הגנת הסביבה הינו נושא

קדום שקיים עוד מהמשפט העברי. העיסוק בסוגיות הנובעות מן האיזון שבין נוחות, פיתוח ורמת חיים לבין השמירה ההכרחית על הסביבה אינו פוסק גם בימינו. להפך, העיסוק בכך רק הולך וגובר עם השנים עם העלייה בצפיפות האוכלוסין והדרישה לרמת חיים גבוהה. בחרתי נושא שמעניין אותי וקרוב לליבי כדי שאוכל לבצע את העבודה על הצד הטוב.

תוכן עניינים

4	מבוא.....
5	פרק ראשון- משפט ישראלי.....
5-6	מהי הגנת הסביבה במשפט הישראלי?.....
7-11	פיתוח לצד השמירה על הסביבה (כולל ניתוח פסקי דין).....
12	פרק שני- משפט עברי.....
12-14	מהי הגנת הסביבה במשפט העברי?.....
15-16	פרק שלישי- השוואה.....

17	סיכום.....
18-20	ביבליוגרפיה.....

מבוא

העבודה שלי היא בנושא הגנת הסביבה ומתמקדת בקונפליקט שבין הצורך וחובה ההיסטוריים לשמור על הסביבה לבין איכות ורמת חיים שמתבטאת בהתפתחות תמידית. בעבודה ובפסקי הדין שהבאתי התמקדתי בעיקר בבנייה שפוגעת בנוף ובסביבה ולכן חוק מרכזי שבא לידי ביטוי בעבודה הוא "חוק התכנון והבנייה". באמצעות חוק זה והלכות מן המשפט העברי ניתן להבין את הסיבות ואת הדרכים לשמר את הסביבה.

מערכת דיני התכנון והבנייה תופסת מקום של כבוד במשפט הציבורי בן ימינו. היא מסדירה את מעמדן של רשויות התכנון, מציבה תקנים לתכנון יישובים, מקצה שטחים למגורים ולתעשייה ולחקלאות, קובעת סייגים להקמת מבנים ומתקנים בתחומי יישוב,

כגון : בשטחי מגורים, באזורים חקלאיים, בשמורות טבע או על חוף הים. כמו כן קובעת את התנאים לאחזקתם ושימורם של מבנים ושאר גורמים, כגון : עצים, מסילות ברזל, כבישים וכיוצא בזה, במיוחד כשהם עשויים לגרום נזק ליחיד או לרבים. ואף שהעיר המודרנית שונה בתכלית מן העיר בתקופות קדומות יותר, ניתן למצוא במקורות המשפט העברי לדורותיו עקרונות הסדרת דיני תכנון ובנייה היפים, בשינויים המחויבים, גם לימינו.

בחרתי נושא זה לעבודתי משום שידעתי שנושא שמעניין אותי וקרוב לליבי יוכל להתבטא טוב בצורה הטובה ביותר. תחילה חיפשתי פסקי דין כדי לחפש תת נושא לנושא הגדול והרחב שנקרא "הגנת הסביבה". לאחר מכן התחלתי לקרוא מאמרים בנושא על מנת להבין אותו לעומק. נהניתי מאוד ממהלך העבודה ואני שמחה שבחרתי בנושא הגנת הסביבה.

פרק ראשון

משפט ישראלי

מהי הגנת הסביבה במשפט הישראלי?

ריבוי העיסוק סביב הנושא של איכות סביבה יצר לא מעט בילבול בתחום. יש שלא מבחינים בין איכות סביבה לבין איכות חיים. מהי איכות חיים כולם יודעים, אבל מהי איכות הסביבה זאת כבר שאלה הרבה יותר מורכבת וסבוכה. התשובה הפשוטה לשאלה

מהי איכות הסביבה הינה כי איכות הסביבה זה המכלול של מגוון נתונים כגון רמת זיהום האוויר, זיהו הקרקע, האם ישנם מפגעים סביבתיים באזור המוגדר וכו'. לאור התפתחות רמת החיים לאורך השנים נוצר הקונפליקט שבין רמת איכות החיים לשמירה על הסביבה. ישנם חוקים המסדירים את הצורך לנוחות ולאיכות חיים לצד חובת השמירה על הסביבה, כגון חוק התכנון והבניה המסדיר את פעולתם של מוסדות התכנון בישראל מהרמה הארצית עד לרמה המקומית, את ועדות הערר, תוכניות המתאר, שימור אתרים, סלילת דרכים, סידורים לנגישות נכים, סדרי הרישוי וכיוצא בזה. חוק שמירת הניקיון המסדיר את פעילותם של אתרי הטמנת האשפה וסילוק הפסולת, כאשר העובר על התקנות הקבועות בחוק צפוי לקנסות גבוהים. חוק שמירת הסביבה החופית, החוק למניעת מפגעים סביבתיים ועוד מאות חוקים, פקודות ותקנות שכולם תכליתם שמירה והגנת על הסביבה. ישנם כלים המסייעים לבדוק את הסוגיות שמתעוררות בנושא כגון תסקיר השפעה על הסביבה.

מהו תסקיר השפעה על הסביבה?

תסקיר הוא מסמך מקיף שתכליתו לבחון את ההשפעות הצפויות על הסביבה והתושבים באזור מסוים, כתוצאה מיישום תכניות פיתוח או בניה באזור. המידע המפורט בתסקירי ההשפעה על הסביבה מאפשר למקבלי ההחלטות לאשר הקמה של פרויקט, להתנות ישומו במגבלות וסייגים, לערוך בו שינויים והתאמות או אפילו לבטלו כליל. תסקיר ההשפעה על הסביבה נועד למזער את הפגיעה האפשרית של פעולות פיתוח בהסביבה. מצד שני, התסקיר עשוי להפיג חששות לא מוצדקים בדבר השפעות שליליות של הפרויקט על סביבתו. תקנות תסקירי השפעה על הסביבה המעוגנות בחוק התכנון והבנייה, מסדירות את סוגי התכניות בגינן קיימת חובת הכנת תסקיר¹ וכן מאפשרות למוסד התכנון לדרוש הכנת תסקיר לכל תכנית פיתוח בעלת השלכות סביבתיות, בהתאם לשיקול הדעת. התסקיר נערך ומוגש באחריות יזם התוכנית², אשר מעסיק לרוב יועצים מקצועיים.

¹ סעיף 2 לתקנות התכנון והבניה (תסקירי השפעה על הסביבה)- תשס"ג 2003
² סעיף 14 לתקנות התכנון והבניה (תסקירי השפעה על הסביבה)- תשס"ג 2003

פיתוח לצד השמירה על הסביבה - כיצד נשמר האיזון שבין הצורך לנוחות ורמת חיים לבין ההכרח לשמור על הסביבה?

כדי לענות על השאלה אתייחס לשני פסקי דין שעוסקים בקונפליקט פיתוח וסביבה.

פסקי דין רבים עוסקים רבים בשאלת הפיתוח לצד שמירת הסביבה. התיק שלפנינו³ עוסק בכביש המוליך בין השפלה לירושלים, כביש מס' 1. כביש זה הוא כביש ארצי וציר תנועה ראשי. בין בעלי הדין נתעוררה המחלוקת סביב בניית נתיב שלישי, הוספת שוליים ויישור עקומות מסוכנות. חשוב לציין כי אין תוכנית מפורטת ולא הוכן תסקיר השפעה על

³ פסק דין בתיק ע"מ 10112/02 בבית המשפט העליון. תאריך ישיבה: 5.03.2003, המערעות: אדם טבע ודין- אגודה ישראלית להגנת הסביבה, החברה להגנת הטבע נ' המשיבים: הוועדה המחוזית לתכנון ולבניה- מחוז ירושלים, הוועדה המקומית לתכנון ולבניה- מטה יהודה, שר התחבורה, רשות הטבע והגנים הלאומיים. בפני השופטים: כבוד השופט א' מצא, כבוד השופט מ' חשין, כבוד השופטת א' פרוקצ'יה.

הסביבה. השיקולים להרחבת הכביש הינם צפיפות תנועה שהביאה לכך שהכביש אינו עומד בתקן של כבישים בין-עירוניים ראשיים, נסיעה איטית של משאיות כבדות גורמות להאטת התנועה, עקיפות תכופות ומסוכנות ושינויים קיצוניים של מהירות הנסיעה שלא בבטיחות ראויה. השוליים הצרים של הכביש אינם מאפשרים עצירות חירום ומקשים על תנועתם של כוחות הביטחון וההצלה. כל הגורמים הללו מביאים לשלל תוצאות מסכנות חיי אדם לרבות תאונות רבות אשר קורות בכביש זה. הוספת נתיב נוסף והרחבת השוליים תקטין כך מקווים המתכננים את צפיפות כלי הרכב בכביש. עד כאן טיעוני המשיבים בצורך הדחוף בשיפור המסלול בואכה ירושלים. מנגד טוענים המערערים בתיק שלפנינו שהכביש עובר באיזור שהוכרז בשנת 1965 גן לאומי מכוח סמכות הקבועה בחוק⁴, על שום ייחוד הנוף שבו. "גן לאומי הרי יהודה" שבשולי הכביש רווי בצמחיה עשירה ומדרגות חקלאיות. הנוסע לבירה עובר בנוף ההררי והמסולע של הרי יהודה. לגן ישנה גם חשיבות היסטורית ולאומית הקשורה בהקמת המדינה ובשחרור ירושלים. כביש זה הוא השער לירושלים ובו מתחלפות יחידות הנוף של השפלה וההר. עבור רבים מקרב הציבור זוהי אחת הנקודות הסמליות החשובות במדינה, בה מקבל המונח "העליה לירושלים" ביטוי פיזי מוחשי. על פי דבריו של השופט מ' חשין "יש חשיבות ויזואלית רבה למבוא המערבי של ירושלים, באשר הוא שומר עדיין על נופי קדם "תנ"כיים" בלתי בנויים בשערי העיר. ירושלים נתפסת בתרבויות המערב והמזרח על ידי הקהילות היהודית, המוסלמית והנוצרית, כעיר קדושה, מוקפת הרים ונופי בראשית. רוב התיירים ועולי הרגל באים אל העיר מכיוון מערב". מכאן שיש חשיבות רבה לכביש שמהווה את שער הכניסה אל העיר. על-פי המערערים הכביש עתיד לגרוע משטח הגן הלאומי ומכאן שיגרע בנוף הייחודי שאין רבים כמותו בארץ.

ניתן לראות בפסק דין זה כי יש התנגשות בין שני ערכים. צורכי החיים ושמירת הנוף והטבע. כל ערך מושך לצד אחר ומייצג חשיבות שונה: בטיחות הנסיעה ונוחותה ושימור הסביבה שליוותה את הארץ מאז היותה.

⁴ חוק גנים לאומיים ושמורות טבע תשכ"ג-1963 (כיום חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה, התשנ"ב-1992)

השאלה המשפטית בדבר הסוגיה הינה: מהם הליכי התכנון הנדרשים על-פי דין עד שניתן יהיה להחל בביצוע העבודות להרחבת הכביש העולה לירושלים? בית המשפט קמא (בית המשפט בערכאה נמוכה יותר, להלן בתיק זה-בית המשפט המחוזי) קבע כי ניתן להחל בעבודות וכי אין צורך בהכנתה של תוכנית מפורטת על-פי דין שתחייב עריכת תסקיר השפעה על הסביבה.

החוקים שלעניין זה הם תוכנית מתאר ארצית לדרכים (תמא 3), צו שהוצא בשנת 1964 לפי פקודת הדרכים ומסילות הברזל (הגנה ופיתוח), 1943 (פקודת הדרכים), תוכנית מיתאר מקומית "מטה יהודה", תשל"ג-1973, על כל אלה שליט, כמובן, חוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965 (חוק התכנון והבניה). לתמא 3 התווסף תיקון 7 בשנת 1990 שמורה על הוראות כשיש "דרך נופית". "דרך נופית" היא קטע דרך שעובר בתחום שטח שיועד לשמורת טבע, גן לאומי וכיוצא בזה. או תחום שהוגדר כבעל רגישות נופית על ידי מוסדות התכנון⁵.

על פי תיקון זה יש להכין תוכנית מפורטת⁶ על פי סעיפים 10 ו-11א לתמא 3. עוד הוראה שניתנה היא הכנת תסקיר השפעה על הסביבה⁷. לפי סעיף זה לא יאושרו תוכניות שמפורטות בסעיף 10 אם לא הוגש תסקיר השפעה על הסביבה. מכאן שבלא תוכניות מפורטות ותסקיר השפעה על הסביבה אין היתר להוספת נתיב שלישי בכביש העולה לבירה. על פי חוק התכנון והבניה ניתן להרחיב את הכביש רק בתנאי שהדבר נעשה על פי תוכניות מאושרת⁸. לסיכום, המסקנה שנובעת מהצו שהוצא מכוח הסמכות הקבועה בפקודת הדרכים ואשר הוחל על הכביש, "אין צורך לא בתוכנית מפורטת ולא בתוכנית מאושרת כדי לבצע את הרחבת הכביש". השופט בשלב זה ביקש שלא להכריע סופית בשאלה האם המשיבים נדרשים לתוכנית מאושרת ומפורטת לצורך הרחבת הכביש משום שמכוחו של הצו אשר הוצא על פי פקודת הדרכים הם אינם נדרשים אך נדמה כי מטעמים אחרים נדרשים המשיבים לתוכנית מפורטת ומאושרת כדין. התוכנית השלישית והעיקרית שלעניין זה היא תוכנית מי/200. בכל מקרה יש צורך להגיש תוכנית מפורטת לוועדה

⁵ הגדרת סעיף 4 לתמא 3

⁶ סעיף 11ב לתמא 3

⁷ סעיף 13 לתמא 3

⁸ סעיף 261(ד) לחוק התכנון והבניה

המקומית שתחליט האם לתת היתר בניה או לא, יש דרישה לכך גם אם קיימת הוראה בתוכנית מי/200 וגם אם לא. הוועדה תהיה רשאית לתת היתר רק לפי תוכנית מפורטת ומאושרת כחוק⁹. עם הגשת תוכנית מפורטת יש להגיש סקר על השפעתה של הדרך על הנוף או על פגיעתה בו ובצמחיה¹⁰. המתכננים ידרשו להגיש תוכנית לשיקום פצעים שנוצרו בנוף מחציבת התוואי וידרשו לתת הבטחה לשקם את האיזור ואת הנוף על ידי נטיעת צמחיה חדשה¹¹. בנוסף לכך, המתכננים יצטרכו לקבל אישור מן הוועדה לשמירה על קרקע חקלאית ושטחים פתוחים במידה והתוואי עובר בקרקע חקלאית מוכרזת¹². לבסוף פסק בית המשפט כי על המתכננים יש להכין תוכנית מפורטת ולמלא אחר כל הדרישות שבתוכנית מי/200. המתכננים נדרשים להכין גם תסקיר השפעה על הסביבה. הוחלט ברוב דעות כאמור בפסק דינו של השופט מי' חשין לקבל את הערעור ולבטל את פסק דינו של בית משפט קמא.

טענת המערערות התקבלה, על כן שטובת הסביבה גברה במקרה זה על הצורך הבלתי מעורער להרחבת הכביש. הרחבת הכביש צריכה להתבצע ותוכל להתבצע רק כאשר תוגש תוכנית מפורטת ומאושרת לרבות תסקיר השפעה על הסביבה שיבדוק באופן אובייקטיבי את מידת ההשפעה שייצור התוואי על הנוף החשוב וההיסטורי שבצידי המסלול העולה לבירה. כמו כן, המתכננים ידרשו לתת הבטחה לשיקום הנוף אשר יפגע מחציבת הכביש. לפנינו פסק דין נוסף שעוסק בקונפליקט שבין השמירה על הסביבה לבין הרצון של האדם לנוחות והתפתחות. מדובר בערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בחיפה¹³. התיק התחיל מבית משפט השלום שדחה בהחלטתו את בקשת המבקש לבטל את הצו להסרת הפגיעה בסביבה החופית, אשר הוצא למבנה שבחזקתו. הוגש ערעור לבית המשפט המחוזי בחיפה אך הערעור נדחה.

⁹ סעיף 1 בפרק כ"ב לתוכנית מי/200

¹⁰ סעיף 15 א בפרק ה' לתוכנית מי/200

¹¹ סעיף 15 ב בפרק ה' לתוכנית מי/200

¹² סעיף 16 בפרק ה' לתוכנית מי/200

¹³ פסק דין בתיק ע"פ 7373/12 בבית המשפט העליון. תאריך ישיבה 12-11-25. בפני השופט א' שהם. התובע: מלכה יצחק, עו"ד יצחק בן אשר, עו"ד אסף ברוך נ' הנתבע: מדינת ישראל- המשרד לאיכות הסביבה, עו"ד עדי דמתי שגיא.

הרקע לבקשת הערעור: בשנת 2011 החלה חקירה משולבת של מספר רשויות אכיפה בנוגע למבנים הממוקמים על חוף הים של גבעת אולגה וביניהם מבנה אשר מצוי בחזקת המבקש¹⁴. ביום 30.6.2011, הוציא מנהל אגף ים וחופים במשרד לאיכות הסביבה מכתב התראה, המופנה לאשת המבקש ולשוכרי המבנה, ולפיו מסעדת "פנינת הים", הפועלת במבנה, מצויה במרחק של כ- 50 מ' מקו החוף, וגורמת לפגיעה בסביבה החופית, כמשמעותה בחוק שמירת הסביבה החופית, התשס"ד-2004. עוד הובהר במכתב, כי המסעדה נבנתה ללא היתר בניה כדין, ונעדרת רשיון עסק, ולאור כל האמור, נדרשו הנמענים לסלק את מבנה המסעדה בתוך 20 יום. ביום 17.8.2011, הוציא המשרד להגנת הסביבה צו להסרת הפגיעה החופית מכוח סעיף 9 לחוק, אשר מורה על הסרת מבנה המסעדה, ועל נקיטת האמצעים הדרושים לשיקום הסביבה החופית והשבת המצב לקדמותו.

המבקש פנה לבית משפט השלום בבקשה להורות על ביטולו של הצו. בית משפט השלום החליט כי יש לדחות את בקשת המבקש. בית המשפט בחן האם המבנה פוגע בסביבה החופית כהגדרתה בסעיף 2 לחוק והאם הוא חוסם את המעבר החופשי לאורך חוף הים. לבסוף, הגיע בית המשפט למסקנה כי המבנה מהווה פגיעה בסביבה החופית. לאור האמור, הבהיר בית המשפט כי לא נפל פגם בהחלטת המשיבה להוציא את הצו. על החלטת בית משפט השלום הגיש המבקש ערעור לבית המשפט המחוזי שפסק כי בית משפט השלום לא שגה במסקנתו, לפיה המבנה הנדון פוגע בסביבה החופית, באופן המצדיק את הוצאת הצו. יחד עם זאת, קבעה ערכאת הערעור, בניגוד לעמדת בית משפט קמא (השלום), כי היה מקום לקיים למבקש שימוע טרם הוצאת הצו, אף שאין בחוק הרלוונטי הוראה בעניין זה, וזאת בעיקר בגלל העובדה כי המבקש מחזיק במבנה האמור עשרות שנים. לאחר שמיעת טיעוני הצדדים בערעור, הגיע בית המשפט המחוזי למסקנה כי לא היה בידו של המבקש להצביע על טענה אחת אותה יכול היה להעלות בפני המשיבה בשימוע לפני מתן הצו שלא נדונה על ידי בית משפט השלום. לאור האמור, החליט בית המשפט המחוזי על דחיית ערעורו של המבקש, אך בשל גילם המבוגר של המערער ורעייתו ומצבם הרפואי, קבע בית המשפט כי ביצועו של הצו יידחה למועד מאוחר יותר.

¹⁴ מבנה בגוש 10570 חלקה 523, בשטח של 308 מ"ר.

בפסק דין זה ניתן להבחין גם כן בעדיפות שמקבלת השמירה על הסביבה אל מול הפיתוח. המסעדה עליה מדובר בתיק ניצבת על קו החוף ומספקת בילוי נעים ורגוע אל מול הים. אך מצד שני, פגעה בסביבה החופית, על כן יצא כנגד הבעלים צו לפינוי המקום ולהפסקת הפגיעה בסביבה החופית. ההוראה הסתמכה על חוק שמירת הסביבה החופית שמטרתו הן שמירה על אוצרות הטבע והסביבה חופית כמשאב בעל ערכים ייחודיים, מניעה וצמצום של פגיעה בסביבה החופית, שמירה עליה לטובת הציבור ולמען הדורות הבאים, קביעת עקרונות מפתח לפיתוח ולשימוש בסביבה החופית מבלי לפגוע בה¹⁵.

פרק שני

משפט עברי

מהי הגנת הסביבה במשפט העברי?

עליונות האדם על הטבע באה לידי ביטוי כבר בספר בראשית כאשר ה' מזמין את האדם לחקור את עולמו ולגלות את סודותיו. במסע הכיבוש של האדם את העולם ואת הסביבה, האדם שכח הטבע ואת הסביבה: האדם הורס את הנופים, מזהם את האוויר, מכחיד

¹⁵ סעיף 1 לחוק שמירת הסביבה החופית, תשס"ד 2004

מינים, ופוגע בעולם שהוא חי בו. החוכמה היהודית מציעה כבר בתחילת המקרא מענה ואיזון שנובעות מן ההרס הבלתי רצוי ממרכזיותו של האדם בטבע. האדם אמנם צריך להשתלט ולכבוש את הארץ שהבורא העניק לו, ניתן ללמוד זאת מן הציווי "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה"¹⁶, אך עם זאת מוטלת עליו אחריות לשלמות העולם: "ויקח ה' אלוהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה"¹⁷.

הלכות איכות הסביבה במשפט העברי באות על מנת לשמור על הסביבה, על הטבע ועל הנופים שברא אלוהים. הלכות אלה מאזנות בין חופש האדם ועליונותו על הטבע ובין חובתו לשמר את הטבע.

דוגמאות להלכות הנוגעות לשמירה על הסביבה במספר היבטים שונים:

← שמירת הסביבה והצומח

"אמרו חכמים – כל האילנות, להנאתם של בריות נועדו". כלומר, העצים נועדו לטובתם של בני האדם. היהדות עניינה בהתעלות למדרגה גבוהה יותר, גם דרך הנאה. ההנאה, ביהדות, היא ערך חיובי. אחת ממצוות הראייה היא היציאה בניסן לראות אילנות נטועים ולברך.

במקרא, בדיני המלחמה כתוב: "כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור"¹⁸. זהו האיסור מן התורה לכרות עצי פרי בדרך של השחתה, כדברי הרמב"ם: "אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה, ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו, שנאמר: 'לא תשחית את עצה'. וכל הקוצץ, לוקה. ולא במצור בלבד, אלא בכל מקום, כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה, לוקה"¹⁹.

¹⁶ בראשית א פסוק 28

¹⁷ בראשית ב פסוק 15

¹⁸ דברים פרק כ פסוק 19

¹⁹ משנה תורה, מלכים, פרק ו', הלכה ח'

וממשיך הרמב"ם ומשתמש בציווי זה כמקור לאיסור להשחית גם אילנות סרק וחומרים אחרים: "ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בניין וסותם מעיין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר בלא תשחית"²⁰.

← מניעת זיהום אוויר

הלכות מסוימות מגבילות את קרבתם של מפעלים תעשייתיים לעיר, כדי למנוע פגיעה באיכות האוויר שבעיר. אותם המפעלים מוגבלים לתחומים מיוחדים מחוץ לעיר, בהתחשב בכיוון הרוחות בארץ ישראל: "מרחיק את הנבילות ואת הקברות ואת הבורסקי ואת הכבשונות ואת הדבורים מהעיר, חמשים אמה. ואין עושים בורסקי אלא למזרח העיר, מפני שרוח מזרחית חמה וממעטת היזק עיבוד העורות"²¹. אין לשים כבשונות בירושלים. רש"י מסביר שהעשן משחיר את החומה ופוגע בנוי.

← צער בעלי חיים

בחברה המתועשת שלנו אין הצרכן מתעניין בתהליך הייצור אלא רק במוצר המוגמר. לצערנו, חלק מהמעדנים מיוצרים בתהליך הפוגע באופן קיצוני בחיי בעלי חיים. הרב משה פיינשטיין נשאל בעניין כשרותם של "עגלי חלב". אלו הם עגלים שגדלים בתאים צרים, מוזנים בחלב נטול ברזל ואינם יכולים לזוז. המטרה היא לגדלם עד גיל ארבעה חודשים, בלי הפעלת שרירים ובלי שריפת קלוריות, כך שבשרם יהיה רך ביותר. אנשים שצפו בתהליך זה מתארים אותו כאכזרי ביותר. הרב משה פיינשטיין יצא בחריפות נגד שימוש בבשר זה²².

← תכנון ובנייה במשפט העברי

המשנה קובעת ש"מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה"²³. האמורא עולה נימק הלכה זו "משום נוי העיר"²⁴, כלומר, כדי לשמור על יופיה של העיר. מכאן שגם בשמירה על "מרחבים ירוקים", שאינם נטועים או בנויים, יש ערך לנוי העיר, ויש להקפיד על

²⁰ משנה תורה, מלכים, פרק ו', הלכה י'

²¹ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן קנה סעיף כג'

²² שו"ת אגרות משה, אבן העזר חלק ד', סימן צב'

²³ משנה בבא בתרא ב', ז'

²⁴ בבא בתרא כד', ב' לפי התלמוד הירושלמי

קיומם של מרחבים שכאלה. כך עולה גם ממשנה אחרת, הקובעת ש"אין עושים שדה (=שטח חקלאי) מגרש (=שטח חלקאי) ולא מגרש שדה ולא מגרש עיר (=שטח בנוי) ולא עיר מגרש"²⁵. הפיכת שטח חקלאי לשדה פתוח פוגעת בצמחיה והפיכת שטח פתוח לשטח חקלאי מחריבה את יופייה של העיר²⁶, בדיוק כשם שהפיכת שטח פתוח לשטח בנוי פוגמת ביופייה של העיר. הקפדה מיוחדת על "נוי העיר" הייתה בערים שניתנו ללוויים. וכך הוסבר הדין האמור בתורה²⁷ המחייב להותיר "מגרש" פנוי מסביב להן בידי רש"י²⁸: שביקשו להותיר בשולי העיר מרחב פתוח, ותישאר "רחבה פנויה מזריעה ומבתים ומאילנות לנוי העיר, להיות לה לאוויר".

תכנון ובנייה בירושלים:

בשל קדושתה ואופייה המיוחדים, נקבעו לעיר ירושלים דינים מיוחדים. בהתאם לכך נאסרה נטיעת "גנות ופרדסים" בירושלים, פרט ל"גינת ורדים שהייתה שם מימות נביאים הראשונים"²⁹. כלומר, כדי למנוע את זיבול השדות, משום שמרבים ריח רע, ויש חשש ש"יקוצו בה עולי רגלים וכל הבאים אליה מכל קצוי ארץ"³⁰. כיוצא בדבר: "אין עושים כבשונות בירושלים", והם משרפות סיד לקדרות, מפני שהעשן משחיר את החומה, וגנאי הוא לירושלים, שנאמר עליה שהיא "כלילת יופי, משוש לכל הארץ"³¹. ויש שפירשו שהטעם הוא שלא ישחיר העשן את כותלי בית המקדש.

פרק שלישי

השוואה בין המשפט הישראלי

²⁵ משנה ערכין ט', ח'

²⁶ רש"י ערכין לג', ב'

²⁷ במדבר לה', ה'

²⁸ סוטה כז', עב'

²⁹ רמב"ם, הלכות בית הבחירה, פרק ז, הלכה יד

³⁰ שו"ת הרדב"ז, חלק ב, סימן תרלג

³¹ איכה ב, טו

לבין המשפט העברי

במשפט הישראלי, הוסדרו דיני התכנון והבנייה במערכת חוקים ובראשם חוק התכנון והבנייה, התשכ"ה-1965. חוקים אחרים קובעים סייגים להצבת מתקני מסחר ותעשייה באזורי מגורים, כגון: חוק רישוי עסקים, התשכ"ח-1968, חוק למניעת מפגעים, התשכ"א-1961 וחוקי עזר עירוניים שונים.

במקרים אחדים מצאו בתי המשפט בישראל סעד וסמך במקורות המשפט העברי לנושאים שבאו לפניו בענייני דיני התכנון והבנייה. כך, למשל, כשנידונה חובת העירייה להרוס מבנה רעוע³², הביא השופט טל את עמדת המשפט העברי, ולפיה יש להבחין בין בניין רעוע שסכנתו אינה מיידית, שחובה על בית הדין להתרות בבעליו ולתת לו שהות להרסו, לבין בניין שסכנתו מיידית. וכן נקבע בשולחן ערוך: "הכותל והאילן... אם היו רעועין, בית הדין קובעין לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל, וכמה זמן? שלושים יום"³³ והוסיף הרמ"א: "קובעים לו זמן- דווקא כשהתרו בו בית דין אבל בלא בית דין, אף על פי שהתרו בו חבריו, אינו כלום... ואם הדבר נחוץ, ויש לחוש שיזיק לאחרים, אין נותנין לו זמן, רק כופין אותו לסלק היזקו מיד.

במקרה אחר, דן בית המשפט העליון בזכותם של מפגינים להפגין בשטח ציבורי תוך גרימת מטרד לשכנים³⁴. השופט א' רובינשטיין קבע שחירות ההפגנה מוגבלת, ויש למנעה אם נזקה לרבים רב מתועלתה. סמך לכך הוא מצא גם בהלכה התלמודית, ולפיה אין להוציא "זיזים וגזוזטראות לרשות הרבים אם הם למטה מגמל ורוכבו", כלומר מגובהם, והם מפריעים לרבים.

פרק מיוחד בחוק התכנון והבנייה קובע סייגים לפגיעה ואיסור להרוס מבנים שהוכרזו כאתרים המיועדים לשימור בשל ערכם ההיסטורי והדת³⁵. הוראות דומות יש גם במשפט העברי ביחס לאיסור הפגיעה במקומות קדושים, כגון האיסור לנתץ אבן מאבני בית

³² ע"א 2904/92 עיריית ת"א נ' עזבון המנוח לטרהויז

³³ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תטז, סעיף א

³⁴ ע"מ 3829/04 ישראל טויטו, י"ר עמותת "מכל הלב" - "ככר הלחם", העמותה לצמצום הפער החברתי בישראל ואח' נ' עיריית ירושלים

³⁵ סעיף 76 והתוספת הרביעית לחוק התכנון והבנייה, התשכ"ה-1965

המקדש, שהוחל על הריסת בית כנסת שלא לצורך. סוגיה זו נידונה בבית המשפט העליון בדיון בנושא הריסת בתי הכנסת בגוש קטיף שבחבל עזה בעקבות פינוי המתנשבים מהמקום. בבואו להכריע בסוגיה, הסתמך השופט א' רובינשטיין, בין השאר, על מקורות המשפט העברי ודן בהם³⁶.

בנוסף, הוראות מיוחדות בחוק התכנון והבנייה הישראלי מונעות מן האדם לשנות דבר בביתו, כגון סגירת מרפסת או בניית תוספת, בלא לקבל היתר מן הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה. עקרונות דומים קיימים בהוראות אחדות במשפט העברי ובתקנות הקהל. עקרון היסוד במשפט העברי נקבע בדברי הנביא: "הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט"³⁷. כלומר, האדם חייב לבנות את ביתו לפי עקרונות של צדק ומשפט. בדורות מאוחרים יותר, שימש פסוק זה לחכמים כאסמכתה להלכות שעניין דיני תכנון ובנייה. כך, למשל, קבעו חכמי איטליה שאדם אינו רשאי לשנות בביתו שום דבר העלול לפגוע בזכויות שכניו לאור ולאוויר³⁸.

הוראות אחרות בחוקי התכנון והבנייה המודרניים מחייבות את האדם להרוס בניינים רעועים שנסקפת מהם סכנה לסביבה. הוראה דומה מצויה בדיני הנזיקין שבמשפט העברי. כבר במשנה נאמר שבמקרה מעין זה, בית דין קובע זמן לבעליו של הנכס להרוס את הבניין הרעוע בתוך שלושים יום, ואם אינו עושה כן, הוא חייב בכל נזק שייגרם על ידו³⁹.

סיכום

לסיכום, ההשוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי מראה שיש זיקה למשפט העברי גם בימינו והסתמכויות רבות על דיני ההלכה. ניתן לראות שכל החוקים שאוזכרו במשפט הישראלי וההלכות שאוזכרו במשפט העברי כולם תכליתם להגן על הסביבה ולהורות על כללים כדי למזער ככל האפשר את הפגיעה בה. נראה גם שיש איזון בין חיי הנוחות

³⁶ בג"צ 7710/05 הרב ישי בר חן נ' אריאל שרון

³⁷ ירמיהו כב, יג

³⁸ שו"ת הרמ"ז, לרבי משה זכות, סימן לז', א' הכהן, שערי משפט 1 (תשנ"ז), עמ' 39-54

³⁹ משנה, בבא מציעא י', ד; רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרק יג', הלכה יט'; שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קיד

שמאפשרים שני המשפטים לבין הציווי המוסרי לשמור על הסביבה. כלומר, רמת החיים לא מבטלת לגמרי את חובת ההגנה על הסביבה, בעוד שמנגד חובת ההגנה אינה אבסולוטית. ישנם כללים מדוייקים, הוראות וסייגים באמצעותם נשמר האיזון הדק והשברירי בין איכות החיים לבין איכות הסביבה.

ביבליוגרפיה

חקיקה

סעיף 2 לתקנות התכנון והבניה (תסקירי השפעה על הסביבה)- תשס"ג 2003

סעיף 14 לתקנות התכנון והבניה (תסקירי השפעה על הסביבה)- תשס"ג 2003

חוק גנים לאומיים ושמורות טבע תשכ"ג-1963 (כיום חוק גנים לאומיים, שמורות טבע,

אתרים לאומיים ואתרי הנצחה, התשנ"ב-1992)

הגדרת סעיף 4 לתמא 3

סעיף 11 לתמא 3

סעיף 13 לתמא 3

סעיף 261(ד) לחוק התכנון והבניה

סעיף 1 בפרק כ"ב לתוכנית מי/200

סעיף 15א בפרק ה' לתוכנית מי/200

סעיף 15ב בפרק ה' לתוכנית מי/200

סעיף 16 בפרק ה' לתוכנית מי/200

סעיף 1 לחוק שמירת הסביבה החופית, תשס"ד 2004

פסיקה

פסק דין בתיק עע"מ 10112/02 בבית המשפט העליון. תאריך ישיבה : 5.03.2003, המערערות : אדם טבע ודין- אגודה ישראלית להגנת הסביבה, החברה להגנת הטבע נ' המשיבים : הוועדה המחוזית לתכנון ולבניה- מחוז ירושלים, הוועדה המקומית לתכנון ולבניה- מטה יהודה, שר התחבורה, רשות הטבע והגנים הלאומיים. בפני השופטים : כבוד השופט א' מצא, כבוד השופט מ' חשין, כבוד השופטת א' פרוקצ'יה.

פסק דין בתיק ע"פ 7373/12 בבית המשפט העליון. תאריך ישיבה 12-11-25. בפני השופט א' שהם. התובע : מלכה יצחק, עו"ד יצחק בן אשר, עו"ד אסף ברוך נ' הנתבע : מדינת ישראל- המשרד לאיכות הסביבה, עו"ד עדי דמתי שגיא.

משפט עברי

בראשית א פסוק 28

בראשית ב פסוק 15

דברים פרק כ פסוק 19

משנה תורה, מלכים, פרק ו', הלכה ח'

משנה תורה, מלכים, פרק ו', הלכה י'

שולחן ערוך, חושן משפט, סימן קנה סעיף כג'

שו"ת אגרות משה, אבן העזר חלק ד', סימן צב'

משנה בבא בתרא ב', ז'

בבא בתרא כד', בי לפי התלמוד הירושלמי

משנה ערכין ט', ח'

רש"י ערכין לג', בי

במדבר לה', ה'

סוטה כז', עב'

רמב"ם, הלכות בית הבחירה, פרק ז', הלכה יד

שו"ת הרדב"ז, חלק ב, סימן תרלג

איכה ב, טו

ע"א 2904/92 עיריית ת"א נ' עזבון המנוח לטרהויז

שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תטז, סעיף א

ע"מ 3829/04 ישראל טויטו, יו"ר עמותת "מכל הלב" - "ככר הלחם", העמותה לצמצום

הפער החברתי בישראל ואח' נ' עיריית ירושלים

סעיף 76 והתוספת הרביעית לחוק התכנון והבנייה, התשכ"ה-1965

בג"צ 7710/05 הרב ישי בר חן נ' אריאל שרון

ירמיהו כב, יג

שו"ת הרמ"ז, לרבי משה זכות, סימן לז', אי הכהן, שערי משפט 1 (תשנ"ז), עמ' 39-54
משנה, בבא מציעא י, ד; רמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרק יג', הלכה יט'; שו"ת הרשב"א,
חלק ד, סימן קיד